
DOI: <https://doi.org/10.47960/2303-7631.18.30.2023.76>

UDK: 272-535.35(497.5)

929 Rački A.

Stručni rad

Primljeno: 26. IX. 2023.

Prihvaćeno: 3. XII. 2023.

IVONA SMOLČIĆ

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, doktorandica

ivona.smolcic5@gmail.com

ŠEST CRKVENIH PJESAMA HRVATSKOGA PRIMORJA IZ BILJEŽNICE ANDRIJE RAČKOGA

Sažetak

Andrija Rački (Fužine, 30. studenog 1870. – Rijeka, 14. listopada 1957.) hrvatski je teolog i povjesničar. Kao predavač kanonskoga prava i povijesti Crkve od 1895. do 1902. godine radio je pri Visokoj bogoslovnoj školi u Senju, nakon čega je postavljen za župnika na Trsatu. Tijekom života bavio se prošlošću samostana diljem Hrvatskoga primorja te poviješću Senjske biskupije. Na temelju arhivske građe napisao je više studija iz riječke, sušačke i trsatske prošlosti, obuhvativši razdoblje od srednjega vijeka do devetnaestoga stoljeća. Radove je objavljivao u časopisima *Primorske novine* i *Naša sloga*, a surađivao je i u *Katoličkome listu*. Uz objavljene naslove: *Crkvene reforme francuske vlade u senjsko-modruškoj biskupiji 1809 – 1813* (1910.), *Iz prošlosti sušačke gimnazije: prigodom tristogodišnjice* (1928.), *Povijest grada Sušaka* (1929.), *Iz prošlih dana općine Liča i Fužina* (1946.), *Prilozi k povijesti grada Sušaka* (1947.), *Zabilježbe iz povijesti gospoštije Grobnik* (1948.), autorom je i više povijesno-političkih članaka. U ovome radu bit će riječi o autorovim dosad neobjavljenim zapisima naslova *Glagolska sveta misa i njike nabožne primorske pjesme* nastalima vjerojatno u Senju 1892. godine, konkretno o drugome dijelu zapisa koji sadrži šest pjesama sakupljenih na području gradova Senja i Novoga Vinodolskog.

Ključne riječi: Andrija Rački; crkvene pjesme; Hrvatsko primorje; Novi Vinodolski; Senj

Uvod

Svećenik, teolog i povjesničar dr. Andrija Rački rođen je u Fužinama 1870. godine u poznatoj obitelji podrijetlom iz Slovenije, iz koje potječe i dr. Franjo Rački, kanonik, povjesničar, političar, znanstvenik te prvi predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Ova značajna figura, ne samo u pogledu crkvenoga nego i društvenoga života prve polovice dvadesetoga stoljeća, ostavila je traga u povijesnim istraživanjima ovoga kraja, pa ga spominju Strčić, 1994.; Lukežić, 1990., 1994.; Skenderović, 2007.; Moravček, 2008.; Polić, 2010. i Bogović, 2020. Poznato je kako je Kraljevsku veliku gimnaziju završio u Rijeci školske godine 1888./1889. Tema maturnoga rada bila mu je *Posljedice boja na Kosovu prema narodnoj predaji i prema povijesti* (usp. Polić, 2010). Najprije je u Senju (1889. – 1892.), a potom kod isusovaca u Innsbrucku (1892.) studirao teologiju, dok je doktorat znanosti stekao u Zagrebu (1898.). Godine 1893. zaređen je za svećenika u senjsko-modruškoj biskupiji i postavljen za kapelana u župnoj crkvi sv. Filipa i Jakova u Novome Vinodolskom. Od 1893. do 1902. godine bio je profesorom Crkvenoga prava i Povijesti Crkve pri Visokoj bogoslovnoj školi u Senju, nakon čega postaje župnikom na Župi svetoga Jurja na Trsatu, pod koju je spadao i tadašnji Sušak, gdje je po dolasku zatekao 3600 vjernika, no taj se broj do njegova umirovljenja popeo na 15 000. Godine 1906. bio jedan od osnivača Gradske glazbe te njezin predsjednik od utemeljenja do 1914. te o 1929 do 1957. godine. Sudjelovao je u radu Hrvatske čitaonice te pjevačkoga društva *Jadranska vila*. Godine 1906. uputio je dopis u vezi sa zabranom uporabe glagoljice u svetištu Blažene Djevice Marije na Trsatu, dok tri godine potom s još dvadeset sedmoricom svećenika riječkoga i bakarskoga područja šalje proglas senjskomu biskupu Posiloviću da spriječi Mađare u njihovim aspiracijama za gospodarskim zauzimanjem širega riječkoga područja (usp. Polić, 2010). Začasni kanonik Modruškoga kaptola postao je 1911. godine, a uskoro je bio imenovan odvjetnikom siromaha Modruškoga kaptola. Polić navodi kako je Rački bio inicijatorom pokreta svećenika bakarskoga kotara za poboljšanje njihovih materijalnih uvjeta, što je vrlo negativno ocijenjeno

u Ordinarijatu, pa je 1917. godine kažnjen sa 600 kruna te je uklonjen iz službe, u koju je ipak vraćen još iste godine nakon što je potpisao izjavu u kojoj osuđuje pokret (Polić, 2010). Godine 1917. bio je organizatorom sastanaka u Svetome Kuzmu, koji unutar crkvenih krugova slove za svećeničku pobunu, zbog čega je kažnjen suspenzijom. Služeći na Trsatu, upoznaje se s riječkom poviješću i prošlošću njezina zaleđa, o čemu piše u svojim djelima: *Iz prošlosti sušačke gimnazije: prigodom tristigodišnjice* (1928.), *Povijest grada Sušaka* (1929.), *Prilozi k povijesti grada Sušaka* (1947.) i *Zabilježbe iz povijesti gospoštije Grobnik* (1948.), za što ga je zasigurno motivirao i jedan od profesora riječke gimnazije koju je pohađao, Julije Janković (Varaždin, 1856. – Varaždin, 1919.), hrvatski povjesničar i arhivist, poznat i kao žestoki protivnik mađarizacije i germanizacije (usp. Dušević, 2017). Kao župnik Župe svetoga Jurja o istoimenoj crkvi u svojem djelu *Prilozi k povijesti grada Sušaka* zapisao je kako potječe iz 13. stoljeća te da stoga predstavlja najstariju riječku crkvenu instituciju. Naime, prve su župnike imenovali Frankopani, pa je tako jedan od njih, imenom Vazmoslav, sudjelovao u potpisivanju slavnoga *Vindolskog zakonika* 1288. godine u Novome Vindolskom, dok je drugi, Aleksandar, spomenut u predaji oko dolaska Nazaretske kućice na Trsat. Rački se referira i na ostale župnike, okolnosti u kojima su živjeli i vršili službu. Napominje kako župnik ima svojega pomoćnika koji se u staro doba nazivao kaštald ili gastald, poslije sakristan, požup, crkvenjak ili aedituus. Tako trsatski župnik Genova bilježi sakristanova zaduženja ne bi li u crkvi vladali red i čistoća. Spominje i pobočne oltare Gospe Karmelske i svetoga Sebastijana, koji je godine 1709. popravio župnik Genova. Posebno je zanimljiv podatak kako je u područje Župe Trsat spadao i lazaret u Martinšćici i petnaestostoljetna kapela svetoga Martina građena na tome mjestu, koja je kasnije dobila ime po svetome Franji, dok je unutar lazareta bilo groblje (usp. Rački, 1991).

Godine 1918. Rački je pokrenuo akciju izgradnje nove župne crkve u Sušaku, koji dotad nije imao vlastite župne crkve, a okupljao je oko 9000 stanovnika. Stalni radni odbor, uz njega, činili su: veliki župan Vinko barun Zmajić i dr. Viktor Ružić. Izgradnja crkve bila je prijeka potreba, ne samo iz vjerskih nego i iz političkih razloga jer je crkva u Rijeci, koju

je dotad posjećivalo sušačko stanovništvo, bila pod stalnom prismotrom talijanskih fašista. U proljeće 1931. godine, kada je postalo jasno da postoje minimalni izgledi za izgradnju nove velike crkve, odlučeno je da se u crkveni prostor proširi kapela Presvetoga Srca Isusova, što uz odobrenje časnih sestara Svetoga Križa koje je na Sušak doveo upravo Bernardin Nikola Škrivanić, predvodi tadašnji kateheta u sušačkoj gimnaziji Martin Bujanj (1898. – 1945.), poznat kao izrazito nacionalno osviješten svećenik, vođa sušačkoga *Domagoja* te glavni urednik časopisa sušačkoga *Katoličkog pokreta – Istina*. Iako je Andrija Rački blagoslovio kamen temeljac prilikom izgradnje nove crkve, nije prisustvovao blagoslovu temeljnoga kamena proširenja kapele Srca Isusova, jer se nije slagao s tom inicijativom. Ipak, razgraničenje se konačno dogodilo osnivanjem župne crkve svetih Ćirila i Metoda 1938. godine, dekretom senjsko-modruškoga biskupa Viktora Burića (usp. Moravček, 2008).

Andrija Rački neko je vrijeme proveo i kao zatočenik talijanskih vlasti, koje su ga tijekom prvih mjeseci okupacije Rijeke i Sušaka, 1920. godine, zatočile prvo u Puli, potom i u Trstu. Sve to zasigurno ga je potaklo da se nakon povratka na Trsat 1921. godine još agilnije zalaže za osnivanje jugoslavenske države, za koju se smatralo da će biti jedinom državno-pravnom tvorevinom koja će ove pogranične krajeve obraniti od talijanskoga ekspanzionizma. Uoči Prvoga svjetskog rata sukobio se s prvacima *Hrvatskoga katoličkog pokreta* koji su imali sjedište u kapucinskome samostanu na riječkoj Žabici i njihovim gvardijanom Bernardinom Nikolom Škrivanićem, poznatim po tome što je započeo izgradnju crkve Gospe Lurdske (1855. – 1922.). Valja spomenuti kako su riječki kapucini 1910. godine utemeljili *Kuću dobre štampe* kao jednu od najznačajnijih hrvatskih nakladnika, čije je kapitalno ostvarenje pokretanje *Riječkih novina* kao hrvatskoga katoličkog dnevnika (1912. – 1914.), urednika svećenika Milana Pavelića te laika dr. Rudolfa Eckerta i dr. Petra Rogulje, što je predstavljalo protutežu Supilovu *Novom listu*. Važno je naglasiti kako su se Škrivanić i Rački otvoreno sukobili oko slučaja tzv. svete Johance, odnosno Ivanke Jerovšek, koja je dvije godine obmanjivala javnost i svećeničke krugove kako se znoji krvavim znojem. Rački se tako obrušio na Škrivanića kojega je također uspjela obmanuti, no

smatra se kako je pravi razlog sukoba bio političke naravi – Škrivanić je skupa s prvcima *Katoličkoga pokreta* podržavao starčevićansku nacionalnu ideologiju kojoj je Rački bio suprotstavljen (usp. Moravček, 2008).

Zanimljivi su i njegovi zapisi o franjevačkoj bazilici za koju piše kako potječe iz 1291. godine, kada je, prema predaji, na mjesto gdje se danas nalazi čudesno došla Nazaretska kućica, u čast koje je Nikola I. sagradio kapelicu. Govoreći o tome događaju, Rački se referira i na narodnu pjesmu koju je pedeset godina ranije otisnuo profesor riječke gimnazije Strohal, a koja se nalazi u zbirci istarskih pjesama. Njezini stihovi koji govore o nejakoj dječici kojoj je umrla majka, nakon čega je otac doveo zlu maćehu, kazuju: „Aj dečica dečica / ja vas nisam pustila / ni ocu ni maćehi / niti komu drugomu / već sam vas ja pustila / Majki Božjoj na Trsat / Na Trsat vi hodite / Majku Božju molite / nemojte se zamerit / ono j' deca vaša mat / i vami će kruha dat“ (Rački, 1991: 113). Rački nastavlja kako je za povijest trsatske bazilike važna godina 1453. kada je Martin Frankopan od pape Nikole V. dobio ovlast proširiti crkvu, sagraditi samostan i dovesti franjevce iz Bosanske vikarije. Rački detaljno opisuje unutrašnjost bazilike, spominjući glavni mramorni oltar kao dar suca općine zagrebačke, inače Riječanina Ivana Uzolina, građen 1692. godine, iza kojega se nalazi Marijin kip koji je koncem 15. stoljeća u Primorje stigao iz Slunja. Referira se i na žrtvenik s. Petra koji je sagradio Petar Kružić Trsaćanin, kapetan Klisa, koji je upravo u bazilici i pokopan. Autor podastire niz podataka vezanih za društveni život prošlih stoljeća, pa će se tako dotaći pitanja ukopa u crkvama. Naime, iako je to bio običaj tijekom starih razdoblja, kada su se u crkvama pokapali i kmetovi, što nije odgovaralo knezu Nikoli Frankopanu koji je, prema Račkomu, 1664. godine donio ukaz kojim je to zabranio. Osnivači trsatskoga svetišta, najstarijega Marijanskog svetišta u Hrvatskoj, pripravili su si grobnicu naziva „crypta Frangepanina“ ili „sepoltura del caastello“, koja se nalazi ispod svetišta, a čiji se ulaz nalazi ispred željeznih vrata koja ga zatvaraju. Osim Frankopana, trsatska je bazilika vječni dom kapetana Stjepana Rovere, riječkoga augustinca Ivana Krstitelja Agatića, senjskoga biskupa Ivana Smoljanovića, spomenutoga Petra Kružića i mnogih drugih osoba iz crkvenoga i javnoga života. Naposljetku, Rački daje izvještaj o dvama

poznatim trsatskim franjevcima: Franji Glaviniću, poznatomu kao autoru trsatske povijesti, i Serafinu Schönu, vrsnomu slikaru, čija djela krase baziliku, ali i samostanske prostore (usp. Rački, 1991).

Andrija Rački bavio se i istraživanjima staroslavenskoga jezika, glagoljičnoga pisma, samostana na prostoru Hrvatskoga primorja te prošlošću Senjske biskupije, što je objavljivao u *Katoličkome listu*. Svoja istraživačka djela o povijesti Rijeke, Sušaka i Trsata objavljivao je u časopisima *Primorske novine* i *Naša sloga*. Pored riječkoga kraja bavio se i poviješću Liča i Fužina (*Iz prošlih dana općine Lič i Fužine*, 1946.) te poviješću senjsko-modruške biskupije (*Crkvene reforme francuske vlade u senjsko-modruškoj biskupiji 1809 – 1813*, 1910.). Autorom je i članaka *Bakarski municipij (1779 – 1874)*, *Biskup Franjo Jožefić – Riječanin*; *Dvije rimske ženidbene dispensacije, Riječka biskupija – povijesni prikaz, Stogodišnjica Senjskoga sjemeništa i Crkvene reforme francuske vladavine u senjsko-modruškoj biskupiji (1809 – 1813)*. Kao pristalica politike J. J. Strossmayera i izraziti borac protiv talijanskoga iredentizma godine 1918. postao je članom Narodnoga vijeća Države SHS za Rijeku i Sušak. Godine 1923., kada je kraljevska jugoslavenska vojska zamijenila talijanske trupe, pozdravni je govor održao upravo trsatski župnik Andrija Rački, riječima kako je naš narod napokon svoj na svome, ne krijući prijateljske namjere prema „braći Srbima“. Naime, na Sušaku se podržavala jugoslavenska kraljevina pod vlašću Karađorđevića, koja nije dopuštala političke slobode hrvatskoga naroda, no koja je smatrana svojevrsnom branom od Mussolinijevih težnji. U svojem govoru iste godine ističe sv. Ćirila i Metoda kao duhovne oce Slavena te predstavnike slavenskoga jedinstva. No, tada još nije slutio da je Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, kojoj se kratkotrajna Država Slovenaca, Hrvata i Srba prepustila ponukana pokretima talijanskih trupa, nadahnuta velikosrpskim centralizmom (usp. Polić, 2010). Ipak, na Sušaku je postojala snažna nacionalna i katolička komponenta, i to u samostanu Časnih sestara svetoga Križa pod vodstvom senjsko-modruškoga biskupa Ivana Starčevića te župnika Martina Bubnja.

U razdoblju između dvaju svjetskih ratova zbog svojih je liberalnih nazora često dolazio u sukob s crkvenom hijerarhijom. Naime, sve do

svoje smrti bio je politički aktivan u okviru novoga komunističkog režima, zbog čega se udaljio od službene crkvene hijerarhije. Tijekom Drugoga svjetskog rata priključuje se Narodnooslobodilačkome pokretu, postavši članom Okružnoga odbora Jedinствene narodnooslobodilačke fronte Hrvatskoga primorja. Budući da je Komunistička partija Jugoslavije iz političkoga života uklonila sve političke stranke i uvela totalitarni režim, jedinu je opasnost vidjela upravo u Katoličkoj crkvi, pa je pokrenuta akcija osnivanja staleških društava katoličkih pokreta koji bi bili sredstvom razbijanja jedinstva unutar redova katoličkih svećenika. Tako je Rački nakon Drugoga svjetskog rata bio jednim od utemeljitelja *Staleškoga društva katoličkih svećenika*, kao organizacije osnovane 1953. godine s ciljem osnivanja nacionalne crkve izvan kontrole Vatikana, ne bi li se postigla uža suradnja s vlašću. Budući da je Sveta Stolica osudila ovakve inicijative, one u Hrvatskoj nisu imale većega odjeka, a nakon regulacije odnosa Vatikana i SFRJ 1966. godine – nestala su (usp. Moravček, 2008). Pored spomenutoga, na prostoru tadašnje države djelovalo je i istarsko Društvo svećenika *sv. Ćiril i Metod* (1948.) te bosanskohercegovačko Udruženje katoličkih svećenika *Dobri Pastir* (1951.). Andrija Rački preminuo je u Rijeci 1957. godine, a pokopan je na trsatskome groblju, no tamošnja je grobnica prodana, a njegovi su posmrtni ostatci preneseni u Fužine.

Rukopisi crkvenih pjesama Hrvatskoga primorja iz ostavštine Andrije Račkoga

U svojoj bilježnici naslova *Glagolska sveta misa i njeke nabožne primorske pjesme*, formata 10 cm x 17 cm, nastaloj 1892. godine, autor svoje bilješke raspoređuje u dva dijela. U ovome radu bit će riječi o drugome dijelu, odnosno o pjesmama sakupljenima na prostoru Hrvatskoga primorja, napose u Senju i Novome Vinodolskom. Riječ je o ukupno šest pjesama pisanih šćavetom, odnosno pučkim hrvatskim jezikom, tj. čakavsko-ikavskim govorom, namijenjenih pjevanju za Uskrs, na blagdan Svetoga Jurja, Sveta tri kralja te Sv. Filipa i Jakova. Valja reći kako je tijekom devetnaestoga stoljeća liturgijski jezik bio staroslavenski, koji

je diljem primorja i otoka već postupno nestajao iz opće uporabe. Ipak, neovisno o tome je li bogoslužje slavljeno na staroslavenskome ili latin-skome jeziku, vjernici su ordinarij pjevali u dijalektu. Također, u crkva-ma diljem hrvatske obale mise su slavljene uz orguljašku glazbu. Unatoč terezijanskim i jozefinskim reformama gregorijansko pjevanje nije eliminirano iz liturgije. Krajem stoljeća zavladao je obnova „a capella“ glazbe, što je potakao i časopis za crkvenu glazbu *Sv. Cecilija* (1877. – 1878., 1883. – 1884.) urednika Ivana pl. Zajca i Miroslava Cugšverta, koji je predstavljao prvi glazbeni časopis u Hrvatskoj. Upravo on propisivao je praksu sakupljanja i zapisivanja tradicionalnih i autentičnih nabožnih pjesama. Prvi u nizu zapisa iz ostavštine Andrije Račkoga naslovljen je *Na Uzkrš*. Iako autor ne navodi lokalitet gdje ju je čuo, može se zaključiti da se radi o gradu Senju, na što navodi njegovo spominjanje u 2.: „Za to senjski puče sbrani / Ustan' ter se vesel' s nami“ te u 87. strofi: „Svoj blagoslov na Senj stavi / Da živi puk u ljubavi.“ Pjesma sadrži ukupno 91 distih, čiji su osmerački stihovi povezani parnom rimom, a sadrži i dijalog. Naime, prvotno se javlja Isusovo obraćanje majci u 11. strofi: „Zdrava majko Ti Marije / Ovo Sin Tvoj opet kraljuje. / Nemoj se jur plakat veće / Zač tvoj sin već umrit neće. / Sin san jur tvoj va veselju / Po pravomu uzkrisenju.“, koje se od 45. strofe pretvara u dijalog Isusa i Mandalene: „Koga plaćuć išteš ženo?“ (...) „Gospodine, ako su ti / Isusa od ovud zvadili / Nami kaži gdi s' ga stavil“ (...) „Reče Isus njoj: „Marija“ (...) Ja sam Isus imaš znati / Al me nemoj ti iskati“.

Druga pjesma slavi svetoga Jurja, jednoga od najpoznatijih kršćan-skih svetaca Istočne i Zapadne Europe. Kako se iz teksta saznaje, sveti Juraj zaštitnik je grada Senja, a po njemu je i nazvan lokalitet desetak kilometara južnije. Osim pohvale, pjesma sadrži činjenice iz života ova-ga mučenika prve Crkve. Također, spominje se i rimski car Dioklecijan (245. – 316.), poznat kao progonitelj prvih kršćana. Siže sadrži (fiktivan) dijalog između svetoga Juraja i cara Dioklecijana koji ga nastoji odvratiti od kršćanstva nudeći mu zemaljske časti, što svetac odbija. Budući da je riječ o prevladavajućoj dijaloškoj formi isprekidanom svojevrsnim dida-skalijama, može se reći kako je riječ o crkvenome prikazanju kao pod-vrsti drame koji obrađuje hagiografsku tematiku, a koje se vjerojatno

održavalo pred crkvom ili na gradskome trgu. Mihovil Kombol (1949.) navodi da se srednjovjekovna kršćanska drama u hrvatskoj književnosti pojavljuje pod terminom prikazanja ili misterija i u sličnim oblicima kao i u Italiji. Polazi od pretpostavke kako su svi ti oblici tek parafraza crkvenih tekstova bez gotovo ikakve umjetničke vrijednosti. U suradnji sa Slobodanom Prosperovom Novakom Kombol (1992.) iznosi ponešto opsežnije podatke o književnim rodovima srednjega vijeka u okviru kojih se kao književni rod pojavljuje pobožna drama. Kombol iz kršćanske drame izdvaja latinsku liturgijsku igru iz koje se postupno razvijaju „ponarodnjeni“ oblici pobožne drame. Važno je dotaknuti se i naziva koje koristi Marijan Matković (1958.), koji crkvenim prikazanjima naziva više različitih formi (plačeva, dramskih prikazanja) te istu skupinu tekstova naziva i crkvenim dramama. Treba spomenuti i doprinos što ga je dao Francesco Saverio Perillo (1978.) istraživanju hrvatske crkvene drame, koji navodi kako liturgijska drama nema utjecaja na razvoj hrvatskoga crkvenog kazališta koje se na hrvatskome tlu razvilo potpuno neovisno o analognim utjecajima talijanskoga, njemačkoga ili francuskoga kazališta. Prema njegovu mišljenju prikazanja su literarni žanr koji se kao prvi oblik dramskih manifestacija u hrvatskoj književnosti razvijao u kontaktu s ostalim žanrovima srednjega vijeka. U svome radu u ediciji *Dani Hvarskog kazališta* iz 1985. godine Smiljka Malinar koristi termin crkvena prikazanja kao naziv za književnu vrstu i književni žanr. U istoj ediciji Tihomil Maštrović u okviru hrvatskoga religijskog kazališta razlikuje dvije grupe. Prvu čine liturgijske drame vezane za crkveni obred, a drugu crkvene drame, odnosno crkvena prikazanja unutar kojih razlučuje dramske misterije i dramatizacije svetačkih legendi. U istoj ediciji Miho Demović za dramske oblike vezane izravno za liturgijski obred koristi termin obredna drama, iako se u njegovu radu može naići i na izraz liturgijska drama. Nadalje, Nikica Kolumbić iznosi svoj zaključak kako su se termini liturgijska ili obredna igra ustalili u hrvatskoj znatnosti, pa tako i sam prihvaća te termine kao nazive za dramatizirane tekstove vezane za crkveni obred i pisane na liturgijskome jeziku. Napominje kako se iz njih u hrvatskoj književnosti nisu razvili samostalni dramski oblici. Terminu liturgijska igra nadređuje termin liturgijska

drama čije je, prema Kolumbiću, značenje mnogo šire jer obuhvaća sve vrste dramskih tekstova vezanih za crkveni obred. Za termin crkveno prikazanje ili skazanje navodi da je u upotrebi kao općenit naziv za tip crkvenih ili religioznih dramskih tekstova koji prema tematici imaju više naziva za podvrste. Kolumbić dalje navodi da se termin srednjovjekovna drama sve više koristi za sve dramske oblike nastale u srednjem vijeku. U svojoj studiji Kuzma Moskatelo (1993.) razlikuje liturgijsku dramu od srednjovjekovnih prikazanja. On unutar prikazanja diferencira misterije, mirakule i moralitete, premda ne provodi strogu podjelu prikazanja na podgrupe. Treba još spomenuti i rad autorice Sanje Nikčević iz 1995. godine gdje autorica navodi da su prikazanja dramske forme karakteristične za zapadnoeuropsko katoličanstvo i da su to drame s religioznim temama, a dijele se na misterije, mirakule i moralitete. U svome radu A. Car-Mihec (2003.) predlaže termine koji bi najpreciznije mogli odrediti grupe književnih formi koje su se pojavile u srednjem vijeku, a koje su tijekom vremena doživjele određene žanrovske preobrazbe. Autorica napominje kako je određenje preciznih termina za pojedine skupine književnih djela usko vezano za rješavanje problema vertikalne i horizontalne klasifikacije književnih formi. Autorica upozorava i na problem periodizacije, odnosno označavanje nekih vremenskih granica unutar kojih odabrana dramska djela čine određenu cjelinu. Tako dramske tekstove vezane za crkveno djelovanje, koji svojim postankom pripadaju razdoblju srednjega vijeka, klasificira na crkvenu dramu kao književnu vrstu čiji je vrsni model interpretiran u podvrstama: liturgijska drama i crkvena prikazanja, a crkvena su prikazanja model interpretiran u žanrovima: misterij, mirakul, moralitet. Nadalje, autorica definira crkvenu dramu kao književnu vrstu i određuje je kao fikcijsko djelo dijaloškoga oblika i specifična sadržaja u kojemu nema autorskih komentara. Njezin je vrsni model interpretiran, kao što je ranije navedeno, u dvjema podvrstama: liturgijskoj drami i crkvenomu prikazanju, koje je zbog istaknutih međusobnih sličnosti moguće podrediti nadređenomu pojmu crkvena drama. Autorica izdvaja termin crkvena drama kao naziv za najviši stupanj književne vrste u odnosu na česte termine poput religijske drame i srednjovjekovne drame jer smatra da je termin

religijska suviše načelan, odnosno pojam religija, osim kršćanstva, obuhvaća i niz drugih različitih religija. Naime, poznato je da su se skazanja izvodila i tijekom devetnaestoga stoljeća, a središte te tradicije bio je grad Zadar. Tipičan stih ovakvih djela jest osmerac, što se potvrđuje i ovim predloškom, dok je tematika najčešće biblijska te je nadopunjena svjetovnim elementima. Djelo koje je Rački zapisao sadrži ukupno 70 katrena, čiji su stihovi povezani parnom rimom. Pjesma je naslovljena *Na blagdan sv. Gregorija mučenika*, a isti se svetac više puta spominje kao senjski patron: „Sveti Juraj mučenik / Vitez, Božji dobitnik / On je senjski pomoćnik / U potribah zaštitinik. / Jurja danas slavi dan / Ki je od crikve odibran / Na čašćenje puka dan / Zavetnik je senjski zvan.“ (...) Zato verni ustani / Senjski puče sabrani / Sad spivaj na čast Boga / I Jurja preslavnoga“ (...) „Dakle o Jurju slavni! Pokle se u raj nastani! / Senjski puk Tebe prosi / Za ljubav ku Ti nosi“ (...) „Senj – grad i puk zaštiti / Koga hti obraniti / Vitez Juraj dan i noć / Ti mu budi na pomoć“. Nakon upoznavanja s Jurjevim likom i djelom slijedi glorifikacija njegovih vrлина, a to su prvenstveno hrabrost, razumnost i nadasve vjernost Bogu. Dijalog između sveca i Dioklecijana započinje 22. strofom: „Dakle ti si kršćanin? / Cesar s okom ognjenim / Reče Jurju vas srdit / Hoti sad odgovorit. / Reče Juraj: Ja jesam kršćanin imenovan / Po milosti višnjega / Zač poštujem svud njega.“ Zanimljivo je da se u djelu spominje i austrijski car Franjo Josip: „Milostiva cesara / Franju Josu prvoga / I umnožno kraljevstvo / Brani od zla svakoga!“ Dakle, Franjo Josip vladao je od 1848. do 1916. godine, pa se razabire kako pjesma potječe iz razdoblja od 1848. do 1892. godine kada su zapisi nastali. U tome kontekstu iščitava se odanost naroda austrijskomu dvoru i caru za kojega se vjerovalo da će pomoći Hrvatima u borbi s ugarskom komponentom.

Treća po redu zapisana pjesma naslova *Poj jeziče!* zanimljiva je jer je riječ o tekstu koji sadrži staroslavensku morfologiju, a na nekim mjestima bilježi i poluglase. Zapis sadrži ukupno šest strofa sekstina, vezanih unakrsnom rimom, primjerice: „Poj jaziče preslavnoga / Tila tajno Božija / Krvi začestnije blago / Ka va mira cenenija / Plod čreva plemenitago / Car jezičarki izlija.“

Četvrta pjesma naslova *Tri kralji...* sastavljena je od 29 katrena povezanih unakrsnom rimom. Kao i na primjeru prethodne, nije naveden naziv lokaliteta na kojemu je pronađena, no riječ je o pjesmi koja je uvriježena u hrvatskome narodu te je poznato da je potekla s područja Kastavštine, koja je tijekom vremena nastanka zapisa pripadala Istri. Treba istaknuti kako je u Pučišćima na Braču predajom sačuvana pjesma o Tri kralja koji, također, jahahu i nosjahu darove: miris, zlato i tamjan. Kada su došli u Jeruzalem, pitali su vratara Irudova gdje se Isus rodio. Narodni pjevač u toj pjesmi ne navodi kako su se kraljevi našli pred Irudom. Irud im je rekao da i on zna da se Isus rodio, ali ne zna gdje, te je zatražio od njih da kada se budu vraćali od Isusa, da njemu glase donesu. Kraljevi su slutili da Irud želi ubiti Isusa pa su se vratili drugim putem (usp. Dragić, 2006). Inačica koju je Rački zapisao sadrži vrlo sadržajan dijalog između vratara i kraljeva: „Vrataru od grada / Povej nam ga isto / Gdi se Isus rodil / Pokaži nam misto. / Vratar odgovori: / Mi Boga neznanomo / I naš kralje se boji / I mi svi pregaramo (...)“ kao i Iruda (Heroda) s kraljevima: „Ako ga najdete / Nazad se vratite / I meni Jerudu / Glase donesite (...) Tri kralji iztočni / Koliko je jen dana / Da ste vi otišli / S oneh sunca strana? / Oni mu rekoše: / Danas je dvanaest / Da smo mi otišli / S oneh sunca strana.“

Uz posljednje dvije pjesme naznačeno je da su pronađene i zapisane u Novome Vinodolskom. Prva je naslovljena *Na Uskrs* te sadrži 21 distih povezan parnom rimom: „Stal je Isus s groba gore / Ki bi raspet na vrh gori. Aleluja / Za čovika zveličenje / Na križ težki pribijenje. Aleluja.“ Značajno je da ova pjesma ne sadrži dijalošku formu. Druga, naslovljena kao *Na Sv. Filipa i Jakova u Novom*, posvećena je patronima Novoga Vinodolskog, apostolima Filipu i Jakovu. U ovome kontekstu valja ukratko spomenuti povijest novljanske crkve. Tako još kralj Stjepan IV. 1163. godine spominje kako je Vinodol kao crkvena župa podložan splitskomu nadbiskupu, dok dokument iz 1185. godine nalaže kako je dio senjske biskupije koja pripada splitskoj. Tijekom ranoga novovjekovlja Novi je podario šezdesetak svećenika glagoljaša kao i mnoge spomenike hrvatske pisane riječi, poput *Prvoga novljanskoga brevijara* (1459.), *Novljanskoga misala* (1474.) i *Drugoga novljanskoga brevijara* (1495). Značajan

je i *Vinodolski zbornik* iz prve polovice petnaestoga stoljeća, koji sadrži jedan od rukopisa viteškoga romana *Rumanac Trojski*. Sve to događa se u vrijeme turskih pljački i osvajanja, među kojima se posebno ističe teški poraz hrvatske vojske na Krbavskome polju 1493. godine. Taj događaj, zabilježen u *Zapisu popa Martinca iz Drugoga novljanskog brevijara*, teško je pogodio cijelu Modrušku (Krbavsku) biskupiju, pa biskup Krištofor skupa sa svojim kanonicima utočište pronalazi u Novome Vinodolskom. Tamošnju župnu crkvu sv. Filipa i Jakova uzeo je za svoju katedralu, čime ona postaje novo središte Modruške biskupije. Pjesma nastala u čast dvojice svetaca sadrži 26 distiha (16. nedostaje) povezanih parnom rimom. Tekst izravno spominje prvi svibnja kao blagdan Svetih Filipa i Jakova, kao Isusovih mučenika: „Po skršenju Isusovu / A u dneve svetom ovom. Aleluja / Ki je prvi dan od maja / Radujte se sveti s raja. Aleluja.“ Također, njihovoj se zaštiti preporučuje grad i njegovo stanovništvo: „Od starijih naših sbrani / Za patroni su nam dani. Al / Pod njihovu brambu budi / Ov grad i u njem svi ljudi. Al / I živina i imanja / I sva naša uzdržavanj. Al / Da njihova puka vazda / Vrh Novoga bude vazda. All (...) I nastane svih u radju / Ki u Novom prebivaju. Al.“ Iščitava se kako se Novljani svetima Filipu i Jakovu utječu za zaštitu od kuge, vojske i gladi. Tekst pjesme sadrži i neke zanimljive, manje poznate podatke, pa će tako reći da su sveci Isusovi biološki srodnici, po njegovoj majci. Posebno je značajan stih: „Vesel budi Novi grade / I po tebi sve kuntrade. All“, i to u kontekstu konstrukcije za vokativ: „Novi grade“, koja je prisutna i u lokalnoj narodnoj pjesmi naslova: „Novigrad ili Barjak Novog grada“, a koja započinje: „Novigrade, lip mi barjak viješ / Lipi barjak roda hrvatskoga.“ Naime, naziv Novigrad postojao je davno prije *Vinodolskoga zakonika* (1288.), pa se postavlja pitanje nasuprot kojemu je to starom naselju nastalo ovo ime. To se objašnjava činjenicom da se naziv Novigrad uvriježio širenjem feudalizma i zauzimanjem prostora na kojemu su prije dolaska Slavena obitavali Iliri. Naziv lokaliteta tijekom narednih se stoljeća mijenjao u: Noui, Novi, Novi u Vinodolu, Vinodolski Novi, Novi Vinodol te Novi Vinodolski¹ (usp. Potočnjak, 1958).

¹ Treba reći kako su Slaveni naseljavali područja izvan gradskih zidina te su svoje župske gradove gradili usred močvara radi obrane od neprijatelja. U tim su gradovima stolovali župani i

Zaključak

Hrvatski svećenik, teolog i povjesničar Goranin Andrija Rački važna je figura crkvene povijesti. Iako je u široj javnosti ostao upamćen kao župnik Župe svetoga Jurja na Trsatu, tijekom ranijega životnog razdoblja djelovao je kao profesor pri senjskoj Visokoj bogoslovnoj školi te kano-nik u novljanskoj Župi svetih Filipa i Jakova apostola. Kao znanstvenik, istraživač i napose erudit, autorom je više studija iz područja riječke, su-šačke i trsatske prošlosti od razdoblja srednjega vijeka do devetnaestoga stoljeća. Budući da je godinu dana (1920. – 1921.) proveo kao talijanski uz-nik, čitava se života agilno borio protiv talijanskoga ekspanzionizma, smatrajući pritom kako je jedina prilika za Hrvatsku – jugoslavenski unitarizam. Nakon Drugoga svjetskog rata Crkvu je nastojao približiti svjetovnim vlastima, zalažući se za njezino odvajanje od Vatikana, što, na koncu, nije provedeno. Ovaj rad donosi pregled šest pjesama iz nje-gove rukopisne ostavštine, zapisanih 1892. godine, a prikupljenih diljem Hrvatskoga primorja. Riječ je o poeziji, u okviru koje postoji značajna mjera ispreplitanja s dramskim elementima. Prigodna su sadržaja te su namijenjene izvođenju o Uskrsu, Svetome Jurju, Svetim trima kraljevi-ma i Svetima Filipu i Jakovu; naslov *Poj jaziče!* ne sadrži referencu ni na koji crkveni blagdan, dok je tekst bilježen staroslavenskom grafijom.

Literatura

BOGOVIĆ, MILE. (2020). Promišljanje o crkvenog povijesti Trsata i Vežice u prvoj polovici 20. stoljeća. *Riječki teološki časopis*, 55(1). 5-14.

knezovi. Upravo je Novljansko polje teren na kojemu je, radi prirodnih uvjeta, mogao nastati takav grad kao centar okolnih plemena, koji Potočnjak naziva Županjić-gradom. Širenjem feudalizma i nestankom plemenskih odnosa narod je uvidio da je sigurnije živjeti unutar gradskih zidina negoli na otvorenome terenu te je tako počeo doseljavati na prostor koji je nazvan Novigradom, napustivši zadruge i zaselke i ponovno naselivši prostor na kojemu su stoljećima prije živjeli Iliri. Također, da je Županjić-grad bio središnja točka onodobnoga Vinodola može svjedočiti i činjenica da su se sudionici *Vinodolskoga zakonika* okupili upravo u Novome, na koji je prešao autoritet staroga Županjić-grada. Isto tako, povelja Matije Korvina iz 1480. godine izvjesnomu broju Novljana potvrđuje stare povlastice i slobode te ide u prilog tezi da su one ponikle još za vrijeme Županjić-grada (usp. Potočnjak, 1958).

- CAR-MIHEC, ADRIANA. (2003). *Dnevnik triju žanrova*. Zagreb. Hrvatski centar ITI – UNESCO.
- DRAGIĆ, MARKO. (2006). Sveta Tri Kralja u hrvatskoj tradiciji. *Crkva u svijetu*, 42(1). 96-117.
- DUŠEVIĆ, RATKO. (2017). *Leksikon istaknutih učenika gimnazije*. Prva sušačka hrvatska gimnazija u Rijeci. Sušak – Rijeka.
- GROSS, MIRJANA. (2004). *Vijek i djelovanje Franje Račkog*. Zagreb. Znanje.
- KOMBOL, MIHOVIL. (1949). Hrvatska drama do 1830. *Hrvatsko kolo*, 2(1). 293-311.
- KOMBOL, MIHOVIL – NOVAK, SLOBODAN PROSPEROV. (1992). *Hrvatska književnost do Narodnog preporoda: priručnik za učenike, studente i učitelje književnosti*. Zagreb. Školska knjiga.
- KOLUMBIĆ, NIKICA. (1985). Hrvatska srednjovjekovna drama u vremenu i prostoru. *Dani Hvarskog kazališta: srednjovjekovna i folklorna drama i kazalište*. FOTEZ, M. i dr. (ur.). Split. Književni krug. 5-21.
- MALINAR, SMILJKA. (1985). Crkvena prikazanja i sacre rappresentazioni, stilski kontinuitet i otklon od tradicije. *Dani Hvarskog kazališta: srednjovjekovna i folklorna drama i kazalište*, FOTEZ, M. i dr. (ur.). Split. Književni krug. 133-160.
- MAŠTROVIĆ, TIHOMIL. (1985). Počeci hrvatske drame i kazališta u Zadru. *Dani Hvarskog kazališta: srednjovjekovna i folklorna drama i kazalište*, FOTEZ, M. i dr. (ur.). Split. Književni krug. 161-176.
- MATKOVIĆ, MARIJAN. (1958). *Antologija hrvatske drame: od Marina Držića do Miroslava Krleža*. Beograd. Nolit.
- MORAVČEK, GORAN. (2008). Antopodi pod kolarinom. *Sušačka revija*, 62/63. <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=62-63&C=21> (25. IX. 2023.).
- MOSKATELO, KUZMA. (1993). Cresko prikazanje. *Muka*, VOADRIĆ, F. (ur.). Mali Lošinj. Katedra Čakavskog sabora Cres-Lošinj. 3-72.

- NIKČEVIĆ, SANJA. (2008). *Što je nama hrvatska drama danas?* Zagreb. Naklada Ljevak.
- LUKEŽIĆ, IRVIN. (1990). Zabilježba o Andriji Račkom. *Fluminensia*, 2(1-2). 53-57.
- LUKEŽIĆ, IRVIN. (1994). Sa starog Trsata. *Sušačka revija*, 2(6-7). 23-32.
- PERRILO, FRANCESCO SAVERI. (1978). *Hrvatska crkvena prikazanja*. Split. Čakavski sabor.
- POLIĆ, MAJA. (2010). Prilog poznavanju života i djela svećenika i povjesničara dr. Andrije Račkoga (Fužine, 1870 – Rijeka, 1957). *Croatia Christiana periodica*, 34(66). 61-72.
- POTOČNJAK, JURAJ. (1958). O imenu grada Novoga (Županjić-grad). *Spomen-knjiga Narodne čitaonice Novi Vinodolski 1845 – 1855*. Novi Vinodolski. Narodna čitaonica u Novom Vinodolskom.
- RAČKI, ANDRIJA. (1991). *Prilozi k povijesti grada Sušaka*. Rijeka. Izdavački centar Rijeka.
- SKENDEROVIĆ, ROBERT. (2007). Andrija Rački i „svetokuzamska sinoda“ 1917. godine. *Riječki teološki časopis*, 30(2). 325-336.
- STRČIĆ, PETAR. (1994). Rijeka od kraja 18. stoljeća do 1918. godine. Prilog za nacrt povijesne sinteze. *Rijeka*, 1(1). 49-72.
- STRČIĆ, PETAR. (1994). Dr. Andrija Rački. Prilog za nacrt životopisa sušačkoga povjesnika. *Sušačka revija*, 2(6-7). 17-20.

Professional paper
Received on September 26, 2023
Accepted on December 3, 2023

IVONA SMOLČIĆ

University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences,
doctoral student

ivona.smolcic5@gmail.com

SIX CHURCH POEMS OF CROATIAN LITTORAL FROM ANDRIJA RAČKI'S NOTEBOOK

Abstract

Andrija Rački (Fužine, November 30, 1870 – Rijeka, October 14, 1957) is a Croatian theologian and historian. He worked at the Higher Theological School in Senj as a lecturer of canon law and Church history in the period from 1895 to 1902, after which he was appointed pastor in Trsat. During his life, he dealt with the past of monasteries all over the Croatian littoral and the history of the diocese of Senj. Based on archival materials, he wrote several studies from the past of Rijeka, Sušak and Trsat, covering the period from the Middle Ages to the nineteenth century. He published works in the magazines *Primorske novine* and *Naša sloga*, and he also collaborated in *Katolički list*. Along with published titles *Church reforms of the French government in the diocese of Senj-Modruška 1809 – 1813* (1910), *From the past of the high school in Sušak: on the occasion of the tricentenary* (1928), *History of the city of Sušak* (1929), *From the past days of the municipality of Liča and Fužina* (1946), *Contributions to the history of the city of Sušak* (1947), *Notes from the history of the Ladyship of Grobnik* (1948). He is also the author of several historical and political articles. This paper will deal with the author's previously unpublished recordings entitled *Glagolska sveta misa i njike bojne pomorsko pjesme*, probably written in Senj in 1892 and specifically with the second part of the recording, which contains six songs collected in the area of the towns of Senj and Novi Vinodolski.

Keywords: Andrija Rački; church poems; Croatian littoral; Novi Vinodolski; Senj.